

IZAZOVI DRUŠTVENOG RAZVOJA I PROFESIJA SOCIJALNOG RADA U POSTKONFLIKTNOM I TRANZICIJSKOM DRUŠTVU: ISKUSTVA BOSNI I HERCEGOVINI

SAŽETAK

U radu su predstavljena tri ključna izazova s kojima se suočava postsocijalističko društvo BiH: postkonfliktnost, tranzicija i siromaštvo te analizirana kompleksna interakcija ovih procesa koja dovodi do političke, ekonomske i socijalne obespravljenosti širokih slojeva građanstva BiH. Kroz propitivanje mogućih odgovora socijalnog rada na izazove obespravljenoga društva, dan je osvrt na socijalističku tradiciju profesije i pokazan način na koji se profesija socijalnoga rada, u ratnim i poslijeratnim uvjetima neofeudalizacije društva, prilagodila opresivnoj društvenoj stvarnosti. Prilika za oživljavanje i reafirmaciju socijalnoga rada kao profesionalne djelatnosti utemeljene na principima ljudskih prava i socijalne pravde, propuštena je, a time je potkopana i perspektiva profesije da izraste u respektabilnu profesiju transformativnog karaktera. Novi poticaj pro-

¹ Doc. dr. sc. Sanela Bašić, socijalna radnica, e-mail: basics@fpn.unsa.ba

Pregledni članak
Primljeno: Listopad, 2012.
Prihvaćeno: Studeni, 2012.
UDK 364.62(497.6)

Sanela Bašić¹
Univerzitet u Sarajevu
Fakultet političkih nauka

Ključne riječi:

postkonfliktnost, tranzicija, neofeudalizam, siromaštvo, socijalna isključenost, socijalni rad, ljudska prava, socijalna pravda.

mjeni profesionalne paradigme eventualno bi mogla dati posvećenost bosansko-hercegovačkih socijalnih radnika/radnica Globalnoj agendi za socijalni rad i socijalni razvoj, koja zagovara promociju principa socijalnog građanstva, ljudskih prava, socijalne pravde i održivog razvoja.

GLOKALNA DIJALETIKA: FINANIJSKA KRIZA U »KRIZI ISCRPLJIVANJA«

Svijet je u 2008. godini zahvatila finansijska kriza, koja je započela u SAD-u i domino efektom proširila se na zapadne ekonomije, uzrokujući ekonomsku recesiju. Premda su ekonomske recesije ciklični događaji – od Drugog svjetskog rata zapadne su ekonomije prošle kroz najmanje tri recesije – zbog snažnih socijalnih posljedica nepovoljne ekonomske klime trenutačno stanje u medijima i javnosti nerijetko se uspoređuje s Velikom depresijom iz 1930-ih godina. Periodično ponavljanje ekonomskih kriza iznova potvrđuje Marxovo stajalište po kojem kapitalistička ekonomija ima inherentnu tendenciju proizvoditi ekonomske krize, odnosno depresije. Trenutačna kriza, izazvana rastućom hegemonijom finansijskog nad sektorima realne ekonomije, poklopila se s trendom pune deregulacije od strane države, pokazujući vrlo živo da se sebičnost, nezajedljivost i gramzivost u akumulaciji bogatstva ne može držati pod kontrolom Durkheimovim etičkim kodeksom, koji naglašava potrebe društva kao cjeline naspram sebičnih interesa poslovnog svijeta i trgovine (Haralambos, 1989.: 234). Nadalje, trenutačna recesija dolazi u društvenom ozračju u kojem su zavidna razina ekonomskog blagostanja i široki programi socijalne sigurnosti u razdoblju nakon Drugog svjetskog rata kod građana na Zapadu stvorili osjećaj da se blagostanje i prosperitet samopodrazumijevaju pa je »iznenadna« pojava krize, praćene snažnim rastom društvenih nejednakosti, posebno siromaštva i nezaposlenosti, prouzročila šok i nevjericu, a potom i rast socijalnog nezadovoljstva i društvenih tenzija. Posljedice su, zbog izrazitog stupnja ekonomske međuovisnosti u globaliziranom svijetu, primjetne i u tranzicijskim i u zemljama u razvoju, pokazujući da tržište ipak nije, kako se to u posljednjih nekoliko desetljeća mantrično ponavljalo, najsavršeniji regulator društvenih odnosa.

S druge strane, raspad socijalizma u istočnoeuropskim zemljama nametnuo je zaključak da kapitalizam nema alternativu pa su sve države nastojale ubrzanim reformama stvoriti uvjete za nastanak i razvoj tržišne ekonomije. Većina je bila manje-više uspješna u postizanju strateškog cilja: provođenje strukturalnih reformi koje će omogućiti zaživljavanje tržišnog ekonomskog sustava. Očekivanja građana na početku tranzicijskog procesa bila su visoka: porast životnog standarda, veća

razina blagostanja, bolja kvaliteta života. U većini tranzicijskih zemalja, postvaranjem osnovne pretpostavke neoliberalnog kapitalizma da rastuće bogatstvo nekolicine ne znači veći stupanj blagostanja za sve, ova su očekivanja iznevjerena.

BiH je jedinstvena tranzicijska zemlja. U njoj je kriza posljednja dva desetljeća permanentno stanje. Početno krizno stanje izazvano destruktivnim političkim ideologijama iz susjedstva u procesu raspada SFRJ, utemeljeno ratnim događanjima 1992.-1995. godina, učvršćeno Daytonskim mirovnim ugovorom iz 1995. godine, preraslo je u stanje koje bi psiholozi okarakterizirali »krizom iscrpljivanja« (Ajduković i Pantić, 2000.). Najporaznija posljedica ove permanentne krize jest kočenje društvenog razvoja. Postkonfliktnost, tranzicija i siromaštvo pojavljuju se kao tri ključne determinante trenutnog društvenog stanja, pri čemu kompleksna interakcija različitih faktora povezanih s ratom i ratom povezanim kršenjem ljudskih prava, rastućom nezaposlenošću, kontinuiranom političkom i društvenom paralizom, neadekvatnom organizacijom i funkcioniranjem sustava socijalne politike, nekvalitetnim obrazovanjem i korupcijom onemogućava društveni napredak, dodatno usložnjavajući ionako zamršeni »bosanski čvor«².

PREPREKE DRUŠTVENOM RAZVOJU: POSTKONFLIKTNOST, TRANZICIJA I SIROMAŠTVO

U suvremenom, postsocijalističkom diskursu o bosanskohercegovačkom društvu najčešće se govori kao o postkonfliktnom, tranzicijskom i siromašnom društvu.

Izraz *postkonfliktni* koristi se kao inačica za upućivanje na posebna obilježja koja bosanskohercegovačko društvo dijeli s drugim postkonfliktnim društvima, te na potrebu za međunarodnom intervencijom koja se, uobičajeno, naziva postkonfliktnom izgradnjom mira. Važnost i neophodnost postkonfliktna izgradnje mira proizlazi iz razumijevanja da ovaj proces pokriva širok spektar pitanja usmjerenih na adresiranje stvarnih i osnovnih izvora sukoba postavljajući tako mir na trajnije, samoodržive temelje. Ovo uključuje: demilitarizaciju i restoraciju reda, reformu institucija povezanih sa sigurnošću i pravosuđem, izgradnju institucija i promociju formalne i neformalne političke participacije, podjelu moći i druge tehničke mehanizme usmjerene k transformaciji funkcionalnih odnosa, repatrijaciju izbjeglica, *monitoring* izbora, pitanja zloupotrebe, kršenja i zaštite ljudskih prava, do širih pitanja pomirenja i smanjenja negativnih, neprijateljskih percepcija (Bašić, 2011.).

² Autorstvo termina »bosanski čvor« pripisuje se bivšem Visokom predstavniku međunarodne zajednice u BiH, Wolfgangu Petritch, a ukazuje na činjenicu da su »teme od političke, ekonomske, socijalne i kulturne važnosti determinirane pitanjem etniciteta. Naglasak na jezičnim, kulturalnim i religijskim razlikama, njihovo uzdizanje do razine ekskluzivne političke paradigme, pravi je 'bosanski čvor'« (Petritch, 2011. : 5).

Intervencija međunarodne zajednice u procesu izgradnje mira, usmjerena k transformaciji BiH u demokratski politički sustav i održivu tržišnu ekonomiju, inicirana vodećim međunarodnim silama (USA, Velika Britanija, Francuska, Njemačka i Rusija), koordinirana od strane Vijeća za implementaciju mira (PIC), implementirana od strane različitih agencija (Ujedinjenih naroda, NATO-a, Organizacije za sigurnost i suradnju u Europi, Europske unije, UN-ovog Visokog povjerenika za izbjeglice, UN-ovog razvojnog programa, Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke), uz direktnu asistenciju Ureda visokog predstavnika, koncentrirala se, uglavnom, na tri područja: slobodne izbore, izgradnju kapaciteta i razvoj civilnog društva. Nešto više od desetljeća i pol kasnije, ocjena uspješnosti i održivost intervenirajućih napora međunarodne zajednice na izgradnji mira u Bosni i Hercegovini pokazala se, u najmanju ruku, kompliciranom, ako ne i ambivalentnom. Na međunarodnoj i lokalnoj razini objavljen je velik broj studija koje, neposredno ili posredno, tretiraju pitanje kako evaluirati angažman međunarodne zajednice na izgradnji mira u Bosni i Hercegovini. Navodeći primjere krajnje pesimističnih i izrazito optimističnih mišljenja, Fischer (2006.) ističe kako je ocjena situacije u Bosni i Hercegovini u svjetlu međunarodne intervencije deset godina nakon Daytonu nužno povezana s unaprijed postavljenim očekivanjima. »Ako su ona limitirana na odsustvo rata, ocjena je pozitivna. Ako je ona proširena na kreiranje funkcionalnih politika i mirne koegzistencije, odgovor će biti manje pozitivan ili čak negativan« (Fischer, 2006.: 442). Međunarodna je intervencija postigla sprečavanje povratka na raniji nasilni sukob i održanje relativnog mira, ali je bila manje uspješna u postizanju pozitivnog mira, transformaciji strukturalnih uzroka sukoba te izgradnji demokratskog građanskog društva koje svojoj *raison d'être* crpi iz osiguranja dobrobiti, odnosno blagostanja svojih građana. U poslijeratnom razdoblju, bosansko društvo obilježeno je brojnim prožimajućim linijama sukoba, a i sama budućnost za njegov najveći dio neizvjesna je.

Uzroke ovakvom ishodu moguće je locirati kako na razini kontradiktornosti svojstvenih Daytonskom mirovnom ugovoru koji je činio osnovu za izgradnju mira, tako i na razini politika njegove implementacije koji su u duhu nesložnih vektora priječili i/ili podrivali zbiljsku demokratizaciju u duhu liberalnih političkih ideala, individualne slobode i ljudskih prava. Proces demokratizacije u BiH, na pretpostavkama etnički utemeljenog Daytonskog mirovnog ugovora, završio je u etnodemokraciji, unutar koje se etnopolitika javlja kao dominantan i isključivi *modus* »ističući naročitu ontologiju moći, ontologiju koja se otkriva i potvrđuje kroz njezine politizirane prakse, a kojoj je od središnjeg interesa praksa koja locira kolektivnu solidarnost u etničkoj afilijaciji koja je u tijesnoj vezi s određenim religijama, u suprotnosti prema ugovornim i odnosima suglasnosti između individualnih građana« (Mujkić, 2007.: 4).

Paralelno s procesom izgradnje mira, od kraja rata naovamo Bosna i Hercegovina prolazi složen proces transformacije koji se kolokvijalno naziva *tranzicijom ili tranzicijskim procesom*. Ovo obilježje ona dijeli s ostalim zemljama tzv. istočnog bloka budući da je tranzicija termin kojim se najčešće opisuje proces koji se odvija u ovim zemljama nakon pada socijalizma. Međutim, za razliku od ostalih zemalja u kojima je tranzicija uglavnom vezana za političke i ekonomske promjene, u Bosni i Hercegovini tranzicija ima nekoliko višeslojnih, međusobno prožimajućih, dimenzija. Na političkoj razini, riječ je o tranziciji iz rata u mir, s jedne strane, i tranziciji iz naslijeđenih komunističkih struktura (sustava samoupravljanja) k demokraciji, s druge strane. Na ekonomskoj razini, tranzicija je također višestruka obuhvaćajući najmanje tri podudarna procesa: tranziciju iz ratne u mirnu, poslijeratnu ekonomiju, tranziciju iz komunističke ka kapitalističkoj tržišnoj filozofiji, i konačno, tranziciju od nerazvijene k samoodrživoj ekonomiji. Na društvenoj razini, tranzicija podrazumijeva prelazak iz stanja urgentne humanitarne pomoći k stanju održivog razvoja (Papić, 2001.).

Dosadašnje bosansko tranzicijsko iskustvo može se opisati primjenom koncepta neofeudalizma, koji su na temelju Verderyere (1996.) metafore o »tranziciji iz socijalizma u feudalizam«, razvili Deacon i Stubbs (1997.). Začetke »novog feudalizma«, prema spomenutim autorima, moguće je pronaći već u određenim aspektima socijalističke društveno-ekonomske organizacije koja je ljude činila ovisnima o njihovom lokalitetu i radnoj sredini. Ovo je produbljeno i ojačano ratom i ratnim događanjima kroz gubitak kontrole nad sredstvima nasilja i jačanje lokaliziranih militantnih struktura. Način na koji je ratni sukob završen donošenjem Daytonskog mirovnog ugovora – instaliranje dva, u suštini etnički utemeljena entiteta kao mini-države, nije spriječio, nego učvrstio osnove neofeudalizma. Daljnji proces lokalizacije događa se u FBiH podjelom moći i kontrole između entitetskog i kantonalnih razina, u kojima političke veze jačaju personalizirane odnose moći, sve prisutniju fragmentaciju i konstituiranu nesigurnost (Deacon i Stubbs, 1997.).

Ishodi tranzicijskog iskustva BiH posljednja dva desetljeća su sljedeći:

- Na političkoj razini, nakon razdoblja relativnog prosperiteta, relaksacije u međuetničkim odnosima i političkog okruženja koje je odisalo nadom u bolju, sigurniju, europsku budućnost, Bosna i Hercegovina od 2006. godine naovamo prolazi najozbiljniju krizu od kraja rata. Kriza se manifestira obnovljenim etničkim tenzijama i suprotstavljenim, čak i međusobno isključivim, pristupima o najvažnijim političkim pitanjima, poput ustavne reforme, pristupanja Europskoj uniji i NATO-u, koja su, barem na deklarativnoj ravni, važila za glavne strateške ciljeve BiH. U navedenom kontekstu, ograničene domete etnodemokratizacije ilustrira višegodišnji zastoj u provođenju reformi u skladu s obavezama iz Europskog partnerstva, Sporazuma o stabilizaciji

i pristupanju i Mape puta iz 2011. godine. Politički spor oko prijenosa nadležnosti s nižih, posebno entitetske razine vlasti na državnu razinu paradigmatički ilustrira nespremnost određenih političkih aktera na integraciju u državu, čime se onemogućava nastanak zajedničke vizije i države i društva i perpetuiraju krizno stanje, a (politička, ekonomska, socijalna, kulturna) nesigurnost prolongira u nedogled. Ovo upućuje na zaključak da je proces demokratizacije u okvirima uspostavljenim zadanim mirovnim ugovorom, koji legalizira i daje legitimitet teritorijalnim i administrativnim granicama uspostavljenim ratom i genocidom, stvaranjem dva podržavana entiteta sa složenom, ogromnom političkom i administrativnom strukturom (760 zakonodavaca, 180 ministara i 4 odvojene razine administracije koji su na duge staze neodrživi), uz veliki manevarski prostor za zloupotrebu demokratskih struktura i modela dijeljenja moći od strane političkih elita, u uvjetima odbijanja svakog odnosa odgovornosti domaćih vlasti za proces izgradnje stabilnih institucija i ovisnosti o međunarodnoj zajednici, posebno Ureda visokog predstavnika, bio neuspješan. Pokušaj nametanja »neutralne« države izvana i »odozgo prema dolje« od strane međunarodne zajednice neminovno se sukobio s demokratizacijom kao snagom etničke separacije unutar redukcionističkog političkog konteksta, cementirajući neofeudalističko uređenje društva i uzdižući etnopolitiku do razine ekskluzivnosti.

- Na ekonomskoj razini, situaciju karakterizira neuspjeh procesa uspostave tržišne ekonomije, neoživljena privreda, neuspjeh procesa privatizacije, rastuća nezaposlenost, te najveći stupanj korupcije u regiji. U ekonomsko-socijalnim analizama često se gubi iz vida činjenica da su polazne pretpostavke poslijeratnog ekonomskog oporavka bile izrazito nepovoljne.

Procijenjena šteta posljedica rata samo na ekonomiju iznosi oko 50 milijardi US dolara direktnih, materijalnih šteta, uključujući 20 milijardi štete na proizvodnim kapacitetima. Uzevši u obzir indirektne ekonomske gubitke, uključujući i izgubljeni domaći proizvod od 1992. godina naovamo, zbir direktnih i indirektnih ekonomskih gubitaka iznosio bi oko 100 milijardi USD (Papić, Ninković i Čar, 2007.). Ovome treba dodati i snažnu destrukciju ljudskog, socijalnog i institucionalnog kapitala, te kolaps društvenih vrijednosti, koji su ozračje unutar kojega je proces rekonstrukcije trebao zaživjeti učinile još složenijim. Usprkos značajnoj međunarodnoj pomoći za ekonomski oporavak i rekonstrukciju, čiji se iznos procjenjuje na 10-12 milijardi US dolara (Papić, Ninković i Čar, 2007.), tranzicija iz komandne u tržišnu ekonomiju nije se odvijala zadovoljavajućom brzinom.

Proces ekonomskog oporavka započeo je u ozračju deindustrijalizacije privrede, koja se u socijalističkom razdoblju temeljila uglavnom na izvozu sirovina i namjenskoj vojnoj industriji, a u poslijeratnom razdoblju nije se mogla revitalizirati. Ekonomski stručnjaci preporučivali su privatizaciju kao mehanizam za oslobađanje

produktivne društvene imovine od mrtve ruke socijalizma, s jedne strane, te kao sredstvo depolitizacije ekonomskog života i stvaranje osnove za ekonomski oporavak i rast (Donais, 2002.), s druge strane. Proces privatizacije u obje ove dimenzije pokazao se neuspješnim: privatizacija se pretvorila u korumpiranu, etniciziranu i snažnu borbu za moć koja nije doprinijela stimulaciji ekonomskog rasta i/ili promoviranju međuetničkog pomirenje. Za razliku od drugih bivših socijalističkih društava, tranzicija k tržišnoj ekonomiji u Bosni i Hercegovini nije uključivala bogaćenje ranijih elita na onome što je ostalo od starog sustava ekonomskog upravljanja, kao što je bio slučaj npr. u Rusiji ili Kini. Umjesto toga, ovaj proces beneficirao je nove elite koje su izvukle prednosti za sebe kroz ilegalno tržište i nelegalne metode (Ehrke, 2003.). Privatizacija društvenog vlasništva odvijala se u političkom vakuumu izazvanom ratom, a sam proces privatizacije ranijeg društvenog vlasništva i državnih poduzeća obilježen je visokim stupnjem korupcije. Tranziciju u tržišnu ekonomiju otežava i kulturološki faktor.

Postsocijalistička ekonomska politika u BiH, koju su u najvećoj mjeri diktirale Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond, a preuzela i Europska unija³, utemeljena je na principima Washingtonskog konsenzusa, koji je postao prevladavajući ekonomski razvojni model za zemlje u razvoju i tranzicijske zemlje, a vezuje se za reformu slobodnog tržišta. Njegovi su osnovni postulati fiskalna disciplina, porezna reforma, liberalizacija, privatizacija i deregulacija (Kesner-Škreb, 2004.). Rezultati ovakve ekonomske politike u BiH su kontinuiran rast bruto društvenog proizvoda (BDP) u poslijeratnom razdoblju i niska inflacija, koji osiguravaju makroekonomsku stabilnost. Međutim, ekonomski rast, mjeren rastom BDP-a, nije doveo do povećanja zaposlenosti. Time je transformacija bosanske ekonomije u tržišnu ekonomiju, utemeljena na pretpostavkama neoliberalnog pristupa koji inzistira na makroekonomskoj stabilnosti nauštrb razvojne politike okrenute kreiranju radnih mjesta, iznjedrila kontinuiran rast nezaposlenosti, jedan od najsloženijih ekonomskih, socijalnih i razvojnih problema u bosanskom tranzicijskom razdoblju⁴. Ovo najilustrativnije pokazuju statistički podaci o stanju na tržištu rada u BiH.

³ Tako se npr. u dokumentu *Europsko partnerstvo za BiH, iz 2008. godine, u dijelu koji tretira ekonomsku i trgovinsku politiku inzistira na realizaciji sljedećih sedam kratkoročnih prioriteta: jačanje makroekonomske stabilnosti, ubrzanje procesa privatizacije, fiskalni nadzor, osiguranje održivog i opadajućeg javnog duga, poboljšanje upravljanja poduzećima, osiguranje funkcionalnosti trgovačkih sudova i unapređenje poslovnog okruženja* (Vanjskopolićka inicijativa BiH, 2009.).

⁴ Iako je visoka stopa nezaposlenosti uzrokovana i strukturalnim promjenama u ekonomiji u prijelazu s komandnog na tržišni ekonomski model, važno je ukazati da je trend rasta stope nezaposlenosti uočljiv još u 1980-im godinama. Tako, primjerice, stopa nezaposlenosti u 1990. godini iznosi 20,6%, što BiH svrstava u isti red zajedno s Kosovom (38,4%), Makedonijom (22,9%) i Crnom Gorom (21,6%).

Tablica 1. Udio u radnoj snazi 2006.-2011. godina

Udio u radnoj snazi	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.
Ukupno stanovništvo (u tisućama)	3 372	3 315	3 211	3 129	3 130	3 057
Radno sposobno stanovništvo (u tisućama) 15+	2 733	2 725	2 649	2 594	2 597	2 561
Stopa aktivnosti (%)	43,1	43,9	43,9	43,6	44,6	44,0
Stopa zaposlenosti (%)	29,7	31,2	33,6	33,1	32,5	31,9
Stopa nezaposlenosti (%)	31,1	29,0	23,4	24,1	27,2	27,6

Izvor: Agencija za statistiku BiH (2011.): Anкета o radnoj snazi BiH.

Prema prikazanim podacima, ukupna stopa aktivnosti u 2011. godini iznosila je 44%, što predstavlja blagi pad u odnosu na 2010. godinu kada je iznosila 44,6%; stopa zaposlenosti u istoj godini iznosi 31,9%. U odnosu na 2010. godini kada je stopa zaposlenosti iznosila 32,5% primjetno je također pogoršanje. Stopa nezaposlenosti dosegla je u 2011. godini 27,2%. Povećanje stope nezaposlenosti i pad stope zaposlenosti u promatranom razdoblju u direktnoj su vezi sa svjetskom ekonomskom krizom, čije su se posljedice na BiH, zbog pada izvoza iz tradicionalnih izvozno orijentiranih industrijskih sektora i negativnih trendova u financijskom sektoru, odrazile tek u 2010. godini.

Fenomen nezaposlenosti naročito pogađa mlade i osobe sa srednjoškolskim obrazovanjem koje, usprkos određenim reformskih zahvatima, očito, još uvijek nije usklađeno za potrebama tržišta rada. Podaci vezani za stope nezaposlenosti nedvosmisleno ukazuju na činjenicu da najmanje mogućnosti, odnosno najslabije šanse da pronađu zaposlenje imaju mladi oba spola. U odnosu na ostatak radno aktivnog stanovništvo, mladi imaju najnižu stopu zaposlenosti (13,2%) i dvostruko veću stopu nezaposlenosti (57,9%) u odnosu na prvu sljedeću kategoriju. Stopa nezaposlenosti najviša je među osobama oba spola sa srednjoškolskim obrazovanjem, a najniža među visokoobrazovanim osobama.

Usprkos tome što je stopa aktivnosti dvostruko niža, a stopa nezaposlenosti gotovo trostruko viša u odnosu na Europsku uniju, rješavanje problema nezaposlenosti dugo nije bio politički prioritet domaćim vlastima, što je najočitije u podatku da Bosna i Hercegovina u tranzicijskom razdoblju nije imala odgovarajuću nacionalnu strategiju u području zapošljavanja. Određeni projekti aktivnog zapošljavanja inicirani su pod utjecajem međunarodnih agencija na entitetskoj razini, ali su bili ograničeni na sufinanciranje zapošljavanja, samozapošljavanja u poljoprivredi i malom poduzetništvu te obuku za rad i zapošljavanje (Habul, 2007.), ne dopirući najčešće do onih kojima je ovaj vid podrške najpotrebniji.

Prvi dokument usvojen na državnoj razini koji se bavio problemom nezaposlenosti bio je Prijedlog plana mjera za smanjenje nezaposlenosti u BiH, iz kolovoza 2008. godine, da bi se u okviru CARDS projekta Reforme politike zapošljavanja i uspostavljanja informacijskog sustava tržišta rada počelo s izradom prijedloga Strategije zapošljavanja na razini države, entiteta i Brčko distrikta. U 2010. godini donesena je Strategija zapošljavanja u BiH za razdoblje 2010.-2014. godine, s ciljem da »unaprijedi puno, produktivno i slobodno izabrano zaposlenje za sve«. Naglasak je stavljen na tri prioritetna cilja: (1) promoviranje inkluzivnog i zapošljavanjem bogatog rasta i smanjenje deficita produktivnog zaposlenja i dostojanstvenog rada, (2) unapređenje zapošljivosti, naročito među vulnerabilnim skupinama i (3) unapređenje djelotvornosti, efikasnosti i upravljanja politikama i institucijama tržišta rada (Agencija za zapošljavanje BiH, 2010.). U istoj godini usvojena je Državna razvojna strategija za naredno četverogodišnje razdoblje, koja promociju zapošljavanja, također, identificira kao jedan od šest glavnih strateških ciljeva. Postavlja se pitanje hoće li i u kojoj mjeri predviđeni set mjera u kontekstu opisane makroekonomske politike koja zbog sigurnosti žrtvuje razvoj moći doprinijeti značajnijem iskoraku u smanjenju nezaposlenosti.

Na društvenoj razini, primjetan je trend porasta stope siromaštva, socijalne isključenosti i društvenih nejednakosti općenito. Iako bosanskohercegovačko društvo nikada nije spadalo u red bogatih društava, današnje siromaštvo gotovo da je bez presedana u njegovoj novijoj povijesti.

Promatramo li BiH u skladu s mjerilima UN-ovog indeksa humanog razvoja koji je trodijelna mjera čije su sastavnice dužina životnog vijeka, obrazovanje (znanje mjereno pismenošću) i materijalni životni standard (mjereno BDP *per capita*), u odnosu prema 172 uključene zemlje, BiH zauzima 74. mjesto. Usprkos tome što na prvi pogled može izgledati optimistično, jer se time kvalificira u prvih 90 razvijenijih zemalja, važno je istaknuti da se, u regionalnom kontekstu, samo Makedonija rangira niže.⁵

Realnije pokazatelje o obimu siromaštva, strukturi siromašnih i rizičnim grupama dalo je prvo istraživanje siromaštva u poslijeratnom razdoblju, koje su 2001. godine proveli Svjetska banka i Razvojni program Ujedinjenih naroda, u suradnji s entitetskim statističkim zavodima, u okviru Ankete o ispitivanju životnog standarda (LSMS), na uzorku od 5 400 domaćinstava u 25 općina iz oba entiteta. Metodom modularne ankete u 13 područja (demografija, stanovanje, obrazovanje, zapošljavanje, migracije, zdravstvo, privatizacija, kredit, socijalna pomoć, potrošnja, nepoljoprivredne poslovne aktivnosti i samostalne poljoprivredne

⁵ U regionalnim okvirima, po razvijenosti na temelju HDI, prednjači Slovenija (21.), potom slijede Hrvatska (46.), Crna Gora (54.), Srbija (59.) i Albanija (70.).

aktivnosti) prikupljeni podaci omogućavaju ocjenu o razini siromaštva, strukturi siromašnih i relativnoj ugroženosti pojedinih kategorija⁶. Dobiveni rezultati bili su poražavajući. Istraživanje je pokazalo da se 19,5% stanovništva BiH nalazi ispod opće linije siromaštva, s potrošnjom manjom od oko 2 000 KM te da se dodatnih 30% stanovništva nalazi neposredno iznad ove granice, i pokazuje iznimnu vulnerabilnost na nepovoljne ekonomske šokove. Agencija za statistiku BiH nastavila je pratiti trendove u rasprostranjenosti i strukturi siromaštva, kroz trogodišnje publikacije Izvještaj o potrošnji domaćinstva, koji su potvrdili rezultate početnog istraživanja.

Tablica 2. Stope siromaštva u BiH za 2001., 2004. i 2007. godinu

	BiH (%)	FBiH (%)	RS (%)	BD (%)
2001.	19,5	16,3	18,6	
2004.	17,7	18,5	17,4	7,9
2007.	18,6	17,5	20,2	25,0

Izvor: Agencija za statistiku BiH (2007.): *Izvještaj o potrošnji domaćinstva*.

Posljednji dostupni podaci, koji se odnose na 2007. godinu na reprezentativnom uzorku od 9 247 domaćinstava u BiH, pokazuju da se od 3,4 milijuna stanovnika BiH njih 639 781, odnosno 18,56% nalazi ispod opće linije siromaštva, koja je ekvivalentna potrošnji od 2 857,31 KM godišnje. Ovom broju treba dodati i 22,9% stanovništva koje je ugroženo ili u riziku od siromaštva, čime dolazimo do broja od 41,5% siromašnih građana BiH. Profil/lice siromaštva u BiH pokazuje da je siromaštvo fenomen koji snažnije pogađa ruralne zajednice. Prema podacima iz Ankete o potrošnji domaćinstava za 2007. godinu, čak 70% siromašnih živi u ruralnim sredinama.

Produbljeniju sliku siromaštva moguće je dobiti uparivanjem kategorija dobne starosti, spola, etničke i vjerske pripadnosti, obrazovanja i raspoloživih ekonomskih resursa. Promatrano u odnosu na kriterij starosne dobi, siromaštvo je najrasprostranjenije među kategorijama mladih odraslih osoba (21,28%) i osoba starijih od 64 godine (24,01%). U odnosu na kriterij spola, podaci iz posljednje ankete pokazuju da je stopa siromaštva značajno niža u domaćinstvima u kojima su nosioci žene. Najveća stopa siromaštva u domaćinstvima u kojima je muškarac nosilac domaćinstva je među mladima starosne dobi 15-24 godina, dok je stopa siromaštva za žene najveća kod žena starosti iznad 65 godina (17,94%). Siromaštvo

⁶ U ovom istraživanju, za indikator siromaštva korištena je apsolutna linija siromaštva, ekstremna (potrošnja od 760 KM po osobi godišnje) i relativna (potrošnja od 2 198 KM po osobi godišnje).

je učestalije u domaćinstvima s više od dvoje djece, kod nezaposlenih osoba i osoba s invaliditetom, te kod zaposlenih osoba (siromašni koji rade) koji čine gotovo 40% siromašnih (Agencija za statistiku, 2007.).

U skladu s ovim pokazateljima koji govore o feminizaciji siromaštva, siromaštvu mladih i siromaštvu radnika/zaposlenih osoba, mogli bismo reći da bosansko društvo »prati« suvremene trendove u društvenoj strukturi siromašnih, ali uz jedno važno distinktivno obilježje: neofeudalizaciju u konceptualizaciji siromaštva. Siromaštvo u današnjoj BiH nije samo ekonomski, nego i društveno konotirano: nedostatak ekonomskih mogućnosti praćen je položajem zavisnosti i nemoći, reflektirajući pojam siromaštva određen personaliziranom vlašću i organizacijom neofeudalnog društva.

Ovo stajalište može se argumentirati nalazima istraživanja socijalne uključenosti, odnosno isključenosti u BiH, koje je 2007. godine proveo Razvojni program Ujedinjenih naroda, koji su publicirani u Izvještaju o humanom, pod naslovom Socijalna uključenost u BiH. Na temelju sedam (7) indikatora socijalne uključenosti/isključenosti u području životnog standarda (stanovništvo ispod linije siromaštva, dugotrajna nezaposlenost), zdravlja (osobe bez zdravstvenog osiguranja), obrazovanja (osobe starije od 15 godina koje nisu završile osnovnu školu), sudjelovanja u društvu (osobe koje ne glasaju na izborima) i pristupa uslugama (domaćinstva bez telefona), utvrđen je indeks generalne isključenosti za BiH koji iznosi 52,32, sugerirajući da je više od pola stanovništva BiH isključeno iz društva. Alarmantni su i podaci iz istoga istraživanja, po kojima je 21,85% stanovništva ekstremno isključeno, a čak 47,31 % dugotrajno isključeno.

Socijalno isključeni su u današnjoj BiH prije svega starije osobe, mladi, osobe s invaliditetom, raseljene osobe i Romi (UNDP, 2007.). Istovremeno, porast siromaštva i socijalne isključenosti događa se u društvenom ozračju koje karakterizira odsustvo (izvanobiteljske) solidarnosti. U zaključku UNDP istraživanja društvenog kapitala u BiH (2009.: 99), autori konstatiraju sljedeće: »Šire društveno tkivo obilježava nizak stupanj društvenog povjerenja u 'nepoznate' te visok stupanj oslanjanja na homogene mreže kojima nedostaje različitosti i koje guše tokove informacija. (...) Štoviše, u institucijama prevladava nepotizam i klijentelizam na način koji brojne ljude isključuje iz pristupa uslugama te sprečava ostvarivanje osnovnih ljudskih prava i djeluje pogubno po humani razvoj«. Očito je da se nesigurnost u današnjem društvu BiH izražava nedostatkom povjerenja u druge (ljude) i nedostatkom povjerenja u institucije sustava (pravne, zdravstvene, političke...) koje, uzvratno, proizvodnjom straha (od drugoga i drugačijega) vrše određenu vrstu sankcioniranja i discipliniranja i pojedinca i kolektiva. Rezultat je slabljenje društvenih veza, pomanjkanje socijalne kohezivnosti i solidarnosti, učvršćivanje neofeudalističkih politika i praksi kao »prirodnih«, »nepromjenljivih«.

Odgovarajući na ove izazove, posebno zbog činjenice da je razvoj odgovarajućih politika borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti jedan od važnih prioriteta u procesu europskih integracija, domaće vlasti potaknule su izradu odgovarajućih strateških dokumenata. Tako je Vijeće ministara BiH, kao najvišu izvršnu razinu vlasti na državnoj razini, donijelo u prvom tranzicijskom desetljeću dva značajna strateška dokumenta koji su trebala polučiti smanjenje siromaštva – Strategiju borbe protiv siromaštva (2002.) i Srednjoročnu razvojnu strategiju BiH 2004.-2007., unutar koje su definirana tri ključna ekonomsko-socijalna cilja: održiv i uravnotežen ekonomski razvoj, smanjenje siromaštva i ubrzavanje procesa europskih integracija. U njihovoj pozadini nalazila se ideja da će makroekonomske reforme i rast BDP-a *per capita* direktno utjecati na smanjenje siromaštva, za čak 20%, što je bio željeni cilj. Bosanska je stvarnost u nekoliko sljedećih godina gotovo u potpunosti demantirala realnost ovih očekivanja, na što upućuje neznatno smanjenje stope siromaštva, uz istovremeni rast stope nezaposlenosti i socijalne isključenosti. Pored toga, izrađena je, ali nikada usvojena, Strategija socijalnog uključivanja (2009.) kojom su programirane prioritetne aktivnosti u područje zapošljavanja, obiteljske politike, obrazovanja, zdravstvene zaštite, mirovinske politike i politike invalidnosti.

Gorući problem kako u donošenju tako i u implementaciji navedenih strateških dokumenata ogleda se u činjenici da oni zahtijevaju »više države« nego što etnopolitički državni sustav može »podnijeti«, odnosno što iziskuju jedan koherentan, međusobno povezan sustav socijalne politike, koji bi počinjao na državnoj razini i, principom supsidijarnosti, prenosio se na ostale razine vlasti, od entitetskog preko kantonalnog do općinskog. Nažalost, u procesu donošenja mirovnog rješenja za Bosnu i Hercegovinu i poslijeratnoj izgradnji mira propuštena je prilika da se iskoristi potencijal socijalne politike da postane glavnim integrativnim područjem društva, putem socijalnopolitičkih programa i mjera usmjerenih na uspostavu i konsolidaciju mira, reintegraciju društva i razvoj demokratske svijesti građanstva. Prema odredbama Daytonskog mirovnog ugovora, država Bosna i Hercegovina nema nadležnosti u području socijalne politike, a minimalistički je pristup izgradnji kapaciteta u postdaytonskom razdoblju istaknuo činjenicu da sustav socijalne politike i iz njega proizlazeći programi mogu biti značajan aspekt reintegracije nasilno rascijepanog, podijeljenoga društva. Socijalna politika može značajno doprinijeti stvaranju demokratskog građanstva i konsolidaciji mira u postkonfliktnom okruženju, kako na normativnoj, tako i na funkcionalnoj razini. Na normativnoj razini, efektivna socijalna politika i njene mjere imaju potencijal potpomoći proces demokratizacije, učvrstiti multietičnost i demokratsko donošenje politika, dok se na funkcionalnoj razini, socijalna politika pojavljuje kao jedna od ključnih komponenti institucionalnog utemeljenja stabilne tržišne ekonomije.

Svojevrsno odricanje bosanskog društva od onoga čega se nijedno društvo ne bi trebalo odreći – socijalne sigurnosti – odigralo se u trenu, fromovski rečeno, kronične bolesti društva koje svojim politikama i praksama u gotovo svim društvenim područjima ne štiti nego direktno ili indirektno zapostavlja i krši ljudska prava svojih građana.

Socijalni rad između neofeudalizma i ljudskih prava

Postavlja se pitanje: Kakva je (ili kakva bi trebala biti) uloga socijalnoga rada u ovakvom društvu? Što socijalni rad može, ako uopće išta može, ponuditi kao odgovor na navedene izazove? Postoje li i koje su to alternativne vrijednosti koje bi profesija socijalnoga rada mogla ponuditi hipnotiziranim, eutanaziranim građanima ili, kako bi Adler rekao, nijemim grupama u BiH?

Zbog razmatranja eventualnih mogućnosti suvremenog socijalnoga rada da odgovori na opisane društvene izazove, potrebno je osvijestiti socijalističko nasljeđe imanentno samoj profesiji i prikazati način na koji se ova profesija, redeskripcijom socijalne sigurnosti kao ključne profesionalne vrijednosti u socijalizmu, prilagodila novom, opresivnom (etno)političkom sustavu.

Profesionalni socijalni rad u BiH zaživio je ranih 1950-ih godina, a etabliran uspostavom Više škole za socijalne radnike u Sarajevu 1958. godine, koja je, slično drugim republikama tadašnje Jugoslavije nudila dvogodišnje obrazovanja iz socijalnoga rada. Izgradnja socijalističkog društva u tadašnjoj Jugoslaviji, pa tako i u BiH, imala je za cilj sveobuhvatne strukturalne promjene kako bi nastalo društvo po mjeri čovjeka. U tom kontekstu, projekt potpune političke integracije, ostvarivan ukidanjem svih oblika različitosti na principu »bratstva i jedinstva«, zataškavanja ranije povijesti nasilja i zločina, njihovim ideološkim tumačenjem i zamagljivanjem, na društvenom planu upotpunjen je konceptom socijalne integracije unutar kojega je, nakon početne nesigurnosti i dvojbe zbog njegove građanske povijesti, kako tvrdi Završek (2009.), određeno mjesto dodijeljeno i socijalnom radu kao novoj profesiji koja zaokuplja specifičan prostor interakcije između pojedinca i njegove društvene sredine. Promjene društvenih uvjeta za sve i stvaranje pretpostavki za postizanje socijalističkog ideala totalnog čovjeka nije bilo moguće postići bez odgovarajućeg koncepta socijalizacije i humanizacije društvenih odnosa sa stajališta socijalističkog humanizma, pa je profesionalnom socijalnom radu pripala važna društvena uloga, a profesija socijalnog rada inkorporirana je u državni sustav socijalne politike, s pravnim moćima i aspiracijama za razvoj različitih generičkih modela socijalnoga rada, od rada s pojedincem do socijalnog rada na razini zajednice. Profesionalni identitet crpljen je iz razumijevanja socijalnoga rada kao pomažuće profesije orijentirane na sprečavanje socijalnih problema i zadovoljavanje ljudskih potreba. Navedeno razumijevanje, gotovo paradigmatički oslikava definicija socijalnoga rada

na kojoj su obrazovane predratne generacije budućih socijalnih radnika, a po kojoj je socijalni rad »stručna i znanstveno utemeljena djelatnost na poduzimanju mjera i akcija u cilju preventivnog djelovanja, tj. sprečavanja pojava socijalnih problema u lokalnoj zajednici, grupi i kod pojedinca, kao i rješavanje stanja socijalne potrebe (pojedinca, grupa, zajednica) uz njihovo puno angažiranje, kada im je pomoć potrebna« (Dervišbegović, 2003.: 30). Profesija socijalnoga rada ostat će rastrgana između svoje »pomažuće« i »kontrolne« funkcije tijekom cijeloga socijalističkog razdoblja, a diskrepancija između zahtjeva za promjenom okvirnih društvenih uvjeta i medikaliziranog, individualiziranog, socijalnog rada koji se pojavljuje kao intermedijator između neprilagođenih pojedinaca i/ili društvenih skupina i širega društva, u pojedinim područjima profesionalnog djelovanja, naročito socijalnoj zaštiti, bit će sve izraženija. Ovo potvrđuju rezultati nekoliko istraživanja iz različitih faza razvoja profesije. Tako se u Studiji o stručnom nadzoru nad radom centara za socijalni rad i službama socijalne zaštite pri skupštinama općina koju je 1967. godine objavio Zavod za unapređenje socijalnoga rada ukazuje na fokusiranost na metodu rada s pojedincem (i obitelji) u područje dječje i obiteljske zaštite. Usmjerenost socijalnih radnika na kurativni socijalni rad u narednom desetljeću potvrdili su rezultati istraživanja koje je proveo Dervišbegović (1979.: 94), prema kojemu »ostaje činjenica da je metoda rada s pojedincem u radu centara dominantna, a ostale metode, postupci i procesi primjenjuju se sporadično i nesustavno«. Usprkos tome što je sredinom 1980-ih godina, integracijom Više škole za socijalne radnike i Fakulteta političkih nauka, ostvarena puna profesionalizacija kroz akademizaciju, preusmjeravanje orijentacije u radu centara s reaktivno-kurativne na proaktivno-preventivnu (Vodopivić, 1989.) nije moglo biti ostvareno, iako je upravo ovo bio jedan od željenih i očekivanih ishoda uvođenja četverogodišnjeg, fakultetskog obrazovanja socijalnih radnika. Navedeno je moguće djelomično obrazložiti činjenicom da je u centrima za socijalni rad u ovom razdoblju zaposlen premali broj socijalnih radnika s visokim obrazovanjem da bi oni mogli poslužiti kao poluga/pokretač metodološkog zaokreta.

Ovaj paternalistički profesionalni model u ratnim okolnostima još će se zaoštriti. Teritorijalna dezintegracija zemlje i nova politička realnost uokvirena nasiljem imala je svoje reperkusije na područje socijalne politike, socijalne zaštite, a time i na socijalni rad. Dotadašnji institucionalni i zakonodavni okvir utemeljen u socijalističkom razdoblju prestat će funkcionirati, a nova politička realnost sankcionirana je donošenjem Zakona o socijalnoj zaštiti na teritoriji RS-a već 1993. godine, otvarajući vrata praksi cijepanja sustava socijalne zaštite na tri nove, lokalno orijentirane i nepovezane cjeline. Direktna posljedica ovih događaja je potpuna lokalizacija i etniziranje socijalnozaštitnih aktivnosti. U ratnom razdoblju ideološku solidarnost na kolektivnoj razini zamijenila je etnička. Neofeudalističke

politike dezintegracije i s njima povezane društvene prakse najdrastičnijeg isključivanja stvorile su izrazito redukcionistički politički kontekst u kojem je društvo sposobno za solidarnost koja završava na granicama etničkih skupina, dok je »mi« ideja koja se sve više fragmentira, umanjuje, reducira. Ovaj proces nije mimoišao ni profesiju socijalnoga rada. Slom ranijeg društvenog sustava, unutar kojega je profesionalni socijalni rad bio situiran, i uspostava novih režima socijalne zaštite doprinijet će dijeljenju profesije po etničkoj liniji. Na koji se način proces etničkog prestrukturiranja unutar profesije socijalnoga rada odvijao moguće je skicirati na sljedećim primjerima: prema Poturković (2008.), u prvim mjesecima opsade, 70% osoblja srpske nacionalnosti u službama socijalne zaštite na području grada Sarajeva napustilo je svoje položaje; na području pod kontrolom bosanskih Srba politika etničkog čišćenja i protjerivanja nesrpskog stanovništva imala je za posljedicu, *inter alia*, potpuno monoetničko profiliranje zaposlenih u službama socijalne zaštite; na teritoriji BiH sa značajnijim udjelom ili većinskim hrvatskim stanovništvom dolazi do osnivanja paralelnih institucija socijalne zaštite. Tako, primjerice, u Travniku pored centra za socijalni rad koji je osnovan 1974. godine u ratnom razdoblju nastaje Centar za socijalni rad Nova Bila, za potrebe hrvatskog stanovništva. U jednu ustanovu ove dvije institucije ujedinjene su tek 2001. godine, odlukom Općinskog vijeća od 19.12.2001. godine (<http://www.csr-travnik.ba>). U Mostaru i danas djeluju dva centra za socijalni rad, jedan pokriva potrebe stanovništva u gradskim općinama s većinskim hrvatskim stanovništvom (Jugozapad, Zapad i Jug), a drugi ostatak grada s bošnjačkom većinom.

Proces neofeudalizacije profesije socijalnoga rada još uvijek je tabu tema unutar akademske i stručne zajednice. Prethodno opisana bosanska iskustva sugeriraju da je profesionalna uloga socijalnoga rada služiti kao resurs podrške svima bez obzira na etničku ili vjersku pripadnost, politička uvjerenja ili socijalno podrijetlo u ratnim uvjetima kada se »zbijaju redovi« i svijet postaje sve više bipolaran (»mi« *versus* »oni«) suočena sa snažnim etičkim izazovima. S jedne strane, socijalni radnici sastavni su dio državnih struktura te su, usprkos stručnom autoritetu, podložni državnoj kontroli, a državna kontrola neminovno jača u uvjetima ratnog sukoba. S druge strane, njihovo profesionalno djelovanje determinirano je čovjekom kao osnovnom vrijednošću i etičkim načelima same profesije. Usprkos oskudnim istraživanjima o socijalnom radu u ratnim uvjetima, postoji uvriježeno mišljenje da je, prakticirana u ekstremnim uvjetima, profesija socijalnog rada pokazala sposobnost djelovanja na individualnoj i grupnoj razini u korist pojedinih ugroženih pojedinaca/grupa. Ovo potvrđuje i sljedeća konstatacija koju iznosi Hessle (prema Miković, 2005.: 100): »Usudili su se krenuti u improvizaciju u slučajevima kada socijalni rad mora biti prakticiran u ekstremno teškim uvjetima; cijeniti važnost centara za socijalni rad u građanskom društvu, kako u ratu tako i u miru; diviti se

samopoštovanju i profesionalizmu zahvaljujući kojemu su socijalni radnici u Bosni stvorili opću odgovornost za rekonstrukciju građanskog društva nakon rata i posebnu odgovornost za brigu o ratom najteže pogođenih pojedinaca i grupa«.

Sagledan u kontekstu prethodno oslikanih iskustava neofeudalizacije profesije na principu etničke bliskosti/distance na relaciji socijalni radnici – korisnici, ovaj izrazito afirmativan pogled na socijalni rad u ratnim uvjetima postaje jednostran i zamađuje činjenicu da su profesionalci, koji u srži svojega mandata imaju, kako se često navodi, čovjeka u nevolji, ostali nijemi na politike genocida, etničkog čišćenja, masovna i pojedinačna ubojstva, prisilne nestanke, silovanja, ratne i druge zločine, te se oglušili na principe humanizma, solidarnosti i pravde/pravičnosti koji su uokvirivali ovu profesiju kroz povijest. Socijalni radnici u Bosni i Hercegovini na prijeteće politike i prakse odreagirali su šutnjom. O razlozima je moguće nagađati, ali bi jedno od objašnjenja moglo biti pokušaj da se izbjegne profaniranje i politička instrumentalizacija profesije. Šutnja socijalnih radnika može biti i odraz pogrešnog razumijevanja profesije socijalnoga rada kao apolitične djelatnosti. Slično ponašanje Lorenz, primjerice, identificira kod socijalnih radnika u Njemačkoj za vrijeme nacističke vladavine. Pri tome on ističe kako je dobrovoljna spremnost njemačkih socijalnih radnika da neupitno slijede instrukcije naci režima, a ne profesionalni etički kodeks utemeljen na pogrešnoj pretpostavci da »profesionalno mora biti distancirano od političkoga« (Lorenz, prema Ramon i sur., 2006.: 436). Čini se suvislim istaknuti da su se posljedice ovakve prakse pokazale pogubnima za ogroman broj korisnika usluga socijalnog rada, i Židova i ne-Židova u navedenom kontekstu, a također i Bošnjaka, Hrvata, Srba, i drugih u bosanskom kontekstu.

Ovdje je potrebno ukazati na činjenicu da agresivni politički kontekst nije izazovan samo za profesiju socijalnoga rada niti profesija socijalnog rada predstavlja izuzetak u odnosu na neke druge profesije, poput npr. medicine, psihijatrije, psihologije ili prava. Međutim, uzimajući u obzir osobe u fokusu mandata socijalnoga rada, odgovornost njenih nositelja je daleko veća, a posljedice njihovog ponašanja dalekosežnije budući da one mogu doprinijeti cementiranju međusobnog nepovjerenja, socijalne distance i neprihvatanja. Nastojeći izbjeći aktivno razrješavanje mogućih dilema koje navedeni sukob može eksplicitno ili implicitno imati za način profesionalnoga djelovanja, ne iznenađuje da se najveći broj socijalnih radnika očigledno odlučuje zauzeti apolitičan odnos. Shamai i Bohem (2001.) dolaze do sličnog zaključka sugerirajući da se »izvor prijetećih politika, to jest nacionalna politika često ne diskutira u profesionalnim aktivnostima, kako se ne odnosi na tipične probleme kojima se socijalni rad bavi. Socijalni radnici uobičajeno se ne doživljavaju kao odgovorni za odluke nacionalne politike, niti kao oni koji imaju utjecaja na njih. Iz tih razloga o ovom se pitanju nije puno raspravljalo kako između socijalnih radnika i klijenata, tako i između samih socijalnih radnika i u literaturi o socijalnom radu«

(Shamai i Bohem, 2001.: 343-344). Međutim, zauzimanje ovakve pozicije samo prividno razrješuje nastalu tenziju. Prešućivanje i/ili ignoriranje političkih programa koji se kose s osnovnim etičkim načelima profesije poput ljudskih prava, socijalne pravde i jednakosti omogućuju da profesija, svjesno ili nesvjesno, postane jedna od poluga vlasti (moći i kontrole) koja doprinosi potiskivanju i eliminaciji nepoželjnog »drugoga«. Premda je sam koncept osnovne ljudske zaštite u oružanom sukobu obavijen sumnjom, budući da je ratno okruženje okruženje u kojem zakon i pravila prestaju vrijediti (Von Clausewitz, 1976.), posvećenost profesije socijalnoga rada ljudskom dostojanstvu i smanjenju ljudske patnje zahtijeva od socijalnih radnika da i u ovim okolnostima ostanu protagonisti zaštite ljudskih prava.

U postsocijalističkom razdoblju, razvojne tendencije unutar profesije socijalnoga rada pokazuju dva značajna trenutka: s jedne strane, profesija socijalnoga rada ne samo da je podijeljena po etničkoj liniji, nego je izgubila i svoj raniji društveni položaj izborni u socijalizmu. Slom socijalističkog društvenog sustava, ratna događanja i neizvjestan proces izgradnje novih društvenih struktura u tranzicijskom razdoblju prouzrokovali su gubitak ili sužavanje polja djelovanja profesionalnih socijalnih radnika. Ovo je posebno vidljivo u području privrede. Kolaps industrije u ratnom razdoblju te bolni i dugotrajni procesi ekonomskih previranja u poslijeratnom razdoblju koji su označeni gubitkom zaposlenja i radnog okruženja za mnoge ili većinu zaposlenih u ranijim državnim i/ili društvenim radnim kolektivima, izbrisali su i socijalne radnike iz privrede. U novom ekonomskom ozračju u poslovnom sektoru njihovu poziciju zauzeli su menadžeri ljudskih resursa. Slično je i s drugim područjima u kojima je socijalni rad u predratnom razdoblju bio etabliran. Profesionalni socijalni rad opstao je u određenoj mjeri u zdravstvu, službama zapošljavanja, a određena društvena kretanja, odnosno socijalni problemi u poslijeratnom razdoblju iznijeli su na vidjelo neophodnost ponovnog zaživljavanja socijalnog rada u obrazovanju.

Iz navedenih procesa izuzeto je gotovo jedino područje socijalne zaštite. S druge strane, socijalni problemi koji su činili referentni okvir za profesiju socijalnoga rada u poslijeratnom razdoblju postali su, kako je prethodno pokazano, ne samo izraženiji, nego i heterogeniji, i sežu od siromaštva, nezaposlenosti, socijalne isključenosti preko problema izazvanih ratnim traumama, poput poremećaja mentalnog zdravlja i suicida, do kriminaliteta, maloljetničke delinkvencije, obiteljskog i vršnjačkog nasilja, *traffickinga* i prostitucije te porasta različitih oblika ovisnosti. Od profesije socijalnoga rada se, usprkos njenim očigledno ograničenim kapacitetima, očekuje da pronade, najčešće promptna i trenutna rješenja za složene društvene probleme. Pri tome se zaboravlja da se socijalni rad pojavljuje samo kao jedna od funkcija sustava (pravna, politička, ekonomska, obrazovna, zdravstvena) te da se socijalni problemi ne mogu riješiti samo ili isključivo socijalnim radom. Ono što

socijalni rad najviše može doprinijeti u rješavanju društvenih problema jest njihova »diferencijacija i prevođenje u ostale funkcionalne sustave društva putem zamjenske inkluzije« (Eugster, 2006.: 20).

Već je rečeno da je normativno i institucionalno socijalni rad najuže vezan za područje socijalne zaštite. Krucijalni element koji predstavlja poveznicu između socijalističke prošlosti i tranzicijske sadašnjosti jest prevalentnost centara za socijalni rad na lokalnoj razini. U znanstvenim i stručnim krugovima podržavana su očekivanja prema kojima su centri za socijalni rad, čije osoblje u većini čine kvalificirani socijalni radnici, trebali postati ne samo ključni akteri u procesu reforme socijalne zaštite (Kljajić, 1998.), nego i važan faktor u procesu planiranja, usmjeravanja i oblikovanja socijalnoga razvoja u Bosni i Hercegovini u tranzicijskom razdoblju. Razvoj novog profesionalnog identiteta socijalnog rada nametale su tranzicijske proturječnosti, a uporište u promjeni paradigme i profesionalne orijentacije utisnuto je u međunarodnoj definiciji profesije, usvojenoj 2000. godine, koja ističe kako »socijalni rad kao profesija promovira socijalne promjene, rješavanje problema u međuljudskim odnosima te osnaživanje i oslobađanje ljudi s ciljem povećanja blagostanja. Upraznjavajući teorije ljudskog ponašanja i socijalnih sustava, socijalni rad intervenira na mjestima gdje dolazi do interakcije ljudi i njihovog okruženja. Principi ljudskih prava i socijalne pravde fundamentalni su za socijalni rad⁷.

Premda je ova definicija postala predmetom žustrih rasprava unutar međunarodnog diskursa, učvršćivanje socijalnog rada kao praktične djelatnosti utemeljene na principima ljudskih prava i socijalne pravde u poratnoj Bosni i Hercegovini moglo je otvoriti nove mogućnosti za oživljavanje i (re)afirmaciju profesije socijalnoga rada. Ovo tim više što bi inkorporacija navedene profesionalne orijentacije pomogla u odmaku od »potrebama rukovođene« profesionalne prakse iz socijalističkog razdoblja k »na pravima utemeljenoj« profesionalnoj djelatnosti u postsocijalističkim, tranzicijskim uvjetima. Modifikacijom profesionalnoga identiteta, otklonom od potreba k pravima, socijalni rad u Bosni i Hercegovini u tranzicijskom razdoblju imao je perspektivu izrasti u respektabilnu profesiju transformativnog karaktera. U pozadini ovakvog razumijevanja profesionalne prakse nalazi se ideja o radu na oslobađanju građana od struktura koje ne podržavaju njihove potrebe (Spatscheck, 2006.). U fokusu socijalnog rada bila bi promjena društvenih struktura koje sprečavaju građane da realiziraju svoja prava. Na taj način socijalni bi rad postao profesija koja pomaže građanima u upoznavanju i realizaciji ljudskih prava te doprinosi stvaranju struktura pravednijeg društva. Usprkos društvenoj stvarnosti koja je nalagala drugačije, do smjene profesionalne paradigme nije došlo.

⁷ <http://www.ifsw.org/policies/definition-of-social-work>

Očito je da porast broja institucija koje pružaju profesionalno obrazovanje s jedne u predratnom na četiri u poslijeratnom razdoblju nije imao značajnije učinke u procesu redefinicije profesionalne paradigme. Sustav obrazovanja socijalnih radnika u Bosni i Hercegovini smješten je unutar sveučilišta. Ratne okolnosti uzrokovale su raspad ranijeg sustava obrazovanja općenito, pa tako i visokoškolskog obrazovanja. Naime, podjela po etničkom kriteriju pokazala se prevalentnom i na polju visokoškolskog obrazovanja, a podrazumijeva izdvajanje ranijih i osnivanje novih visokoškolskih institucija s etničkim predznakom. U podtekstu ovih razvojnih tendencija nije samo usmjerenost na razvoj putem obrazovanja, nego i politika odmaka od ranijeg sustava koji je kao socijalistički i državni istovremeno bio percipiran kao neetički i diskriminacijski. Nove političke elite konstruiraju potrebu za visokoškolskim obrazovanjem koje će odgovarati novim političkim stvarnostima i omogućiti sveučilišno školovanje u skladu s dominantnim etničkim diskursom. Na ove procese moguće je gledati kao na procese demokratizacije, budući da na globalnoj razini već desetljećima postoje sveučilišta i/ili fakulteti s određenim nacionalnim ili vjerskim predznakom. Njihovo nastajanje postaje problematično u trenutku kada, umjesto da djeluju suprotno, doprinose daljnjim procesima lokalizacije i fragmentacije obrazovnog sustava.

Paradigmatski primjer reproduciranja i institucionalizacije neofeudalističkih tendencija u sustavu obrazovanja za socijalni rad u BiH je osnivanja studija socijalnoga rada pri Filozofskom fakultetu u Banjoj Luci. Ključnima se u ovom procesu pojavljuju međunarodni akteri koji su, osnaženi pozicijom moći i stranim novčanim kapitalom, dezintegrirajuće tendencije vješto maskirali humanitarnim značenju i time potkopali posljednju preostalu mogućnost reintegracije profesionalnog konteksta socijalnoga rada. Specijalna regionalna mreža kao *locus* neformalne suradnje nastavnika iz bivše zajedničke države, razmjene iskustava i promišljanje izazova s kojima se proces obrazovanja, znanosti i prakse socijalnoga rada suočava u poslijeratnim, tranzicijskim uvjetima (Zaviršek, 2009.), materijalizirala je svoju aktivnost upravo kroz osnivanje ove nove institucije za obrazovanje socijalnih radnika za prostor jednog bosanskog entiteta.

Prema Mirjaniću (2005.: 116), osnivanje studija socijalnoga rada na visokoškolskoj razini u Republici Srpskoj crpi svoju društvenu opravdanost posebnim obilježjima socijalnoga stanja koji se sastoje »u tome da je slomljena socijalna i ekonomska kohezija društva, da su akumulirane socijalne potrebe koje su nastale kao posljedica rata i kao posljedica tranzicije. Posljedice rata su daleko veće nego u drugim zemljama regije, a istovremeno proces tranzicije godinama kasni. Izmijenjena je iz temelja društvena struktura, tako što je prethodna struktura srušena, a da nije uspostavljena održiva i stabilna društvena zajednica. Narušene su civilizacijske vrijednosti koje se objektivno ne mogu uspostaviti u kratkom vremenu, kao što su socijalna pravda, solidarnost, multietičnost, multikulturalnost, tolerancija«.

Upućenijim poznavateljima bosanskih prilika u navedenom iskazu zasigurno neće promaći slatkorječiva hipokrizija u Mirjanićevom pozivu na civilizacijske vrijednosti poput socijalne pravde, multietičnosti i tolerancije. Ako bismo donatorsku agenciju i mogli abolirati odgovornosti jer je jezik kojim je njemu upućena aplikacija pisana *donor-friendly* i počiva na demokratskim vrijednostima, svijest o svojevrsnom sarkazmu i licemjerju navedene argumentacije zasigurno je postojala unutar respektabilnih znanstvenih i stručnih autoriteta socijalnoga rada iz regije. Nažalost, izostala je njihova reakcija kojom bi se upravo navedene vrijednosti zaštitile i iznova potvrdile u otporu neofeudalizmu u socijalnom radu.

ZAKLJUČAK

Trenutačna financijska kriza ilustrativno je pokazala da u suvremenom globaliziranom svijetu lokalne probleme nije moguće u potpunosti razumjeti neovisno o globalnim ekonomskim, političkim i društvenim procesima, budući da se lokalna »situacija« nerijetko pojavljuje kao odraz globalnih društvenih snaga i procesa. Bosna i Hercegovina u ovom je kontekstu egzemplan primjer budući da procesi političke, ekonomske i socijalne obespravljenosti – utkani u suptilnu matricu specifične glocalne interakcije – ogoljuju otužnu i nadasve pesimističnu sliku jednog šireg globalnog procesa – procesa neofeudalizacije države i društva. Kompleksna interakcija različitih faktora povezanih s ratom i poratnim procesima postkonfliktne izgradnje mira i tranzicije doprinijela je konačnom ukidanju progresivnih postignuća u sferi društvene sigurnosti, solidarnosti i kohezivnosti ostvarenih u socijalizmu. Međutim, trend neofeudalizacije nije fenomen koji pogađa samo i isključivo društva na periferiji razvijenih europskih zemalja. Upravo suprotno, pronalazimo ga i unutar ovih društava, mada u nešto »filtriranijoj« formi.

Usprkos tome što se na prvi mah može učiniti da je jaz između europskih kapitalističkih društava i bosanskog neofeudalističkog društva moguće mjeriti stoljećima, pažljivijim promatračima recentnih trendova neće promaknuti uvid da ova društva ipak dijele nešto zajedničko: (prisilni) otklon od vrijednosti društvene solidarnosti, socijalne sigurnosti i kohezivnosti. Pri tome ne treba zanemariti dvije značajne razlike. Prvo, različit je »vanjski okidač«. U bosanskom slučaju, vanjski pokretač nazadovanja možemo tražiti u kompleksnoj interakciji ratnih i poslijeratnih procesa postkonfliktne izgradnje mira i tranzicije. U europskim zemljama, pokretačku snagu regresivnih promjena u društvenom razvoju utjelovljuje *modus operandi* novca, točnije krupnog kapitala. Druga razlikovna točka odnosi se na opseg i intenzitet političke, ekonomske i socijalne obespravljenosti pojedinaca (i grupa) u društvu. Dok je u bosanskom slučaju obespravljenost gotovo totalna,

u europskim zemljama s obespravljenošću prvo su se suočili pripadnici radničke klase i oni izbačeni iz tržišta rada, ali ovaj proces sve više zahvaća i određene slojeve srednje klase.

Postavlja se pitanje: Što potiče proces erozije društvene solidarnosti u društvima koja su, zahvaljujući ekonomskom rastu i mjerama proaktivne socijalne politike usmjerenima na jačanje društvene kohezije, u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata iskusila najveći stupanj (individualnog i kolektivnog) blagostanja?

Činjenica je da se od ranih 1970-ih godina europska društva suočavaju s dalekosežnim društvenim promjenama izazvanima otklonom od ideološke i političke paradigme »socijalnog« liberalizma koji je nakon Drugoga svjetskog rata sintezom individualnih i kolektivnih vrijednosti, iznjedrio različite modele socijalne države s ciljem smanjenja socijalnih tenzija i ublažavanja socijalnih nejednakosti, jačanja socijalne kohezije i razvoja (socijalnog) građanstva k neoliberalizmu kojem nisu bliske nikakve društvene vrijednosti »osim nezasitne želje za maksimiziranjem profita« (Bourdieu, 2001.: 35). Uhvaćeni u mrežu korporativnog kapitala, politički akteri priklonili su se ideji potiskivanja socijalne države i njenih redistributivnih politika inzistirajući na politikama deregulacije, smanjenja socijalnih transfera i limitiranja osnovnih radničkih prava. Time je otvoren put k »uklapanju« europske socijalne države u novi društveni poredak kojem hegemonijalno gospodari volja tržišta. U trenutku kada su sebični i pohlepni vlasnici velikih međunarodnih korporacija u akumulaciji bogatstva iskoračili daleko izvan limita realne ekonomije nastala je financijska kriza, a s njom i ekonomska recesija, paradigmatski pokazujući da su se i pojedinac i država završili u ovisnom, ropskom, neofeudalnom položaju prema (multinacionalnim) korporacijama.

Posljedice ove, fromovski rečeno, sadomazohističke simbioze politike i kapitala već su uveliko vidljive u rastu društvenih nejednakosti i nestanku društvene solidarnosti, promjenama na tržištu rada i uvjetima zapošljavanja, te privatizaciji/komercijalizaciji socijalnih usluga. U vrtlogu neoliberalizma našla se i profesija socijalnoga rada u ovim zemljama. Uznemiravajući efekti neoliberalističkih politika na profesionalni socijalni rad temeljito su dokumentirani u literaturi socijalnoga rada engleskog govornog područja, posebno Velike Britanije (Baines, 2004.; Clarke, 2005.; Lorenz, 2005.; Ferguson, 2008.; Ferguson i Lavalette, 2004.), što ne iznenađuje budući da je trend neoliberalizacije u ovoj zemlji najizraženiji. Profesionalni socijalni radnici našli su se pod pritiskom da zadovolje zahtjeve za standardizacijom, smanjenjem *caseloads* i rezanjem troškove (Ferguson, 2008.), ali i intencijom neoliberalističkih politika i praksi da se infiltriraju unutar socijalnoga rada (Garett, 2010.). Infiltriranjem neoliberalnih ideja u profesionalni kontekst socijalnoga rada profesionalci postaju odgovorni »dvojnog gospodaru: praksama i normama discipline i praksama i normama tržišta« (Pilligi i Patton,

2003., prema Garrett, 2010.: 351). U prethodnom je dijelu pokazano da su se pred sličnim izazovom u ratnom i poslijeratnom okruženju našli i socijalni radnici u BiH, priklješteni između zahtjeva i normi profesije, s jedne strane, te zahtjeva i *logosa* agresivnog nacionalizma, s druge strane.

Nakon određenog razdoblja nesnalaženja, institucije socijalnoga rada na globalnoj razini odlučile su uzvratiti »udarac« i odgovoriti na neoliberalne izazove. Tri vodeće globalne organizacije koje okupljaju socijalne radnike – profesionalce i edukatore, Međunarodna federacija socijalni radnika (IFSW), Međunarodna asocijacija škola socijalnoga rada (IASSW) i Međunarodno vijeće socijalne dobrobiti (ICSW) sačinile su 2010. godine dokument pod nazivom Globalna agenda za socijalni rad i socijalni razvoj: Posvećenost akciji. Ova platforma sinergični je odgovor socijalnoga rada na glavne izazove s kojima se današnja društva suočavaju u četiri područja: promociji društvene i ekonomske jednakosti adresiranjem posljedica obespravljenosti, društvene nepravde i drugih kršenja ljudskih prava, promociji dostojanstva, različitosti i vrijednosti svih ljudi, jačanju priznanja značaja ljudskih odnosa i radu na održivosti okoliša i zajednica (<http://www.globalsocialagenda.org>). Posvećenost navedenim principima zahtijeva drugačiji socijalni rad, socijalni rad koji se ne boji pokazati javno svoju političnost i socijalne radnike/radnice svjesne potencijalne snage vlastite profesije da na ovim principima, razotkrivajući strukturalne i suptilne forme političke, ekonomske i socijalne obespravljenosti, doprinesu izgradnji bolje, pravednije, smislenije društvene zajednice.

Polazeći od stava da je hipnotiziranost socijalnih radnika BiH u trajanju dva desetljeća odraz nemoći i profesionalne dezorijentacije, a ne profesionalne nesposobnosti, ova platforma ima potencijal potaknuti kritičku redefiniciju profesionalne paradigme socijalnoga rada u BiH. Je li nakon dva desetljeća vladavine neofeudalne matrice u svim sferama individualnog i društvenog života uopće moguće okupiti socijalne radnike u BiH na platformi koju zagovara Globalna agenda i, fokusom na blagostanje svih na principima socijalnog građanstva, ljudskih prava, socijalne pravde i održivog razvoja, vratiti društvu demokratski (politički) legitimitet, pokazat će (bliska) budućnost.

LITERATURA

1. Agencija za statistiku BiH (2007). **Izvjestaj o potrošnji stanovništva**. Sarajevo: Agencija za statistiku.
2. Agencija za statistiku BiH (2011). **Anketa o radnoj snazi BiH**. Sarajevo: Agencija za statistiku.

3. Agencija za zapošljavanje BiH (2010). **Strategija zapošljavanja 2010-2014. godina**. Sarajevo: Agencija za zapošljavanje.
4. Ajduković, M. & Pantić, Z. (2000). Krizne intervencije u slučajevima zlostavljanja žena. U: Ajduković, M. & Pavleković, G. (ur.), **Nasilje nad ženom u obitelji**. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
5. Baines, D. (2004). Pro-market, non-market: The dual nature of organizational change in social service delivery. **Critical Social Policy**, 24 (1), 5-29.
6. Bašić, S. (2011). (Post)dejtonska Bosna i Hercegovina: Protivrječnosti postkonfliktne izgradnje mira. **Godišnjak BKD Preporod 2011**, 150-162.
7. Bourdieu, P. (2001). **Acts of resistance: Against the new myths of our times**, Cambridge: Polity Press.
8. Clarke, L. (2005). New labours citizens: Activated, empowered, responsabilized, abandoned. **Critical Social Policy**, 25 (4), 447-463.
9. Deacon, B. & Stubbs, P. (1997). International actors and social policy development in Bosnia-Herzegovina: Globalism and the new feudalism. **Journal of European Social Policy**, 8, 99-115.
10. Dervišbegović, M. (1979). **Dostignuti nivo razvijenosti metoda socijalnoga rada u našem samoupravno orijentisanom socijalnom radu, s posebnim osvrtom na centre za socijalni rad**. Sarajevo: Viša škola za socijalne radnike.
11. Dervišbegović, M. (2003). **Socijalni rad – teorija i praksa**. Sarajevo: Zonex.
12. Direkcija za ekonomsko planiranje BiH (2009). **Strategija socijalnog uključivanja Bosne i Hercegovine**. Sarajevo: Vijeće Ministara Bosne i Hercegovine.
13. Donais, T. (2002). The politics of privatization in post-dayton Bosnia. **South-east European Politics**, 1, 1-19.
14. Ehrke, M. (2003). Von der rauoekonomie zur rentenoekonomie. Mafia, buerokratie und internationales mandat in Bosnien. **Internationale Politik und Gesellschaft**, 2, 123-154.
15. Eugster, R. (1996). Wie Sozial ist Sozialarbeit und wie Freiwillig kann sie sein? Preuzeto s: <http://www.sozialjournal.ch>. (20.11.2008.).
16. Ferguson, I. (2008). **Reclaiming social work: Challenging neo-liberalism and promoting social justice**. London: Sage.
17. Ferguson, I. & Lavallette, M. (2004). Beyond power discourse: Alienation and social work. **British Journal of Social Work**, 34, 297-312.
18. Fischer, M. (ed.) (2006). **Peacebuilding and civil society in Bosnia-Herzegovina- Ten years after Dayton**. Berlin: Lit Verlag.
19. Garrett, M. P. (2010). Examining the 'Conservative Revolution': Neoliberalism and social work education. **Social Work Education**, 29 (4), 340-355.
20. Habul, U. (2007). **Socijalna zaštita u Bosni i Hercegovini – tranzicija, zakonodavstvo, praksa**. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.

21. Haralambos, M. (1989). **Uvod u sociologiju**. Zagreb: Naprijed.
22. Kesner-Škreb, M. (2004). Washingtonski konsenzus. **Finansijska teorija i praksa**, 28 (2), 251-254.
23. Kljajić, V. (1998). Social policy and social protection in Federation of Bosnia-Herzegovina. U: Stubbs, P. (1998). (ur), **Social policy, protection and practice – The care of vulnerable groups in Bosnia-Herzegovina**, Sarajevo: Svjetlost.
24. Lorenz, W. (2005). Social work and new social order – challenging neo-liberalism erosion of solidarity. **Social Work and Society**, 3 (1). Preuzeto s: <http://socwork.net/Lorenz2005.pdf>. (12.04.2007.)
25. Miković, M. (2005). Historija socijalnog rada i obrazovanja socijalnih radnika u BiH. In: Hesse, S., & Završek, D. (eds.), **Održivi razvoj i socijalni rad - Studija slučaja regionalne mreže na Balkanu**. Banja Luka: Filozofski fakultet.
26. Mirjanić, Ž. (2005). Formiranje Odsjeka za studij socijalnoga rada na Univerzitetu u Banjoj Luci. In: Hesse, S. & Završek, D. (eds.), **Održivi razvoj i socijalni rad - Studija slučaja regionalne mreže na Balkanu**. Banja Luka: Filozofski fakultet.
27. Mujkić, A. (2007). **Mi, građani etnopolisa**. Sarajevo: Šahinpašić.
28. Papić, Ž. (ur.) (2001). **Međunarodne politike podrške zemljama jugoistočne Evrope – Lekcije (ne)naučene u BiH**. Sarajevo: Mueller.
29. Papić, Ž., Ninković, R. & Čar, O. (2007). **Integritet u rekonstrukciji – Korupcija, efikasnost i održivost u post-ratnim zemljama**. Sarajevo: Nezavisni biro za humanitarna pitanja.
30. Petritch, W. (2011). Trebamo više Europe u BiH. Intervju. **Dnevni avaz**. 26. 01. 2011.
31. Poturković, M. (2008). Centar za socijalni rad, Sarajevo 1992-2008. godina. U: **Zbornik radova Pedeset godina rada - JU Kantonalni centar za socijalni rad**, Sarajevo: JU Kantonalni centar za socijalni rad.
32. Ramon, S., Campbell, J., Lindsay, J., McCrystal, P. & Baidoun, N. (2006). The impact of political conflict on social work: Experiences from Northern Island, Israel and Palestine. **British Journal of Social Work**, 36, 435-450.
33. Shamaï, M. & Bohem, A. (2001). Politically oriented social work intervention. **International Social Work**, 44, 343-360.
34. Spatcheck, K. (2006). **Six public functions of social work**. Preuzeto s: <http://www.ifsw.org>. (20. 06. 2007.)
35. UNDP (2007). **Izveštaj o humanom razvoju. Socijalna uključenost u Bosni i Hercegovini**. Sarajevo: UNDP.
36. UNDP (2009). **Izveštaj o humanom razvoju za Bosnu i Hercegovinu. Veze među nama- Društveni kapital u Bosni i Hercegovini**. Sarajevo: UNDP.
37. Vanjskopolitička inicijativa BiH (2009). **Monitoring procesa evropskih integracija Bosne i Hercegovine – Preliminarni izvještaj za 2008. godinu**.

38. Verdery, K. (1996). **What was socialism and what comes next?** Princeton: University Press.
39. Vodopivić, Š. (1989). Razvoj i uloga socijalnoga rada u centrima za socijalni rad. **Socijalni rad i socijalna zaštita**, 1, 33-43.
40. Von Clausewitz, C. (1976). **On War**. Princeton: University Press.
41. Završek, D. (2009). **The political construction of social work history in socialism**. Preuzeto s: <http://www.indosow.net>. (20. 01. 2010.)
42. <http://www.globalsocialagenda.org>
43. <http://www.ifsw.org/policies/definition-of-social-work>
44. <http://www.csr-travnik.ba>

Sanela Bašić

University of Sarajevo

Faculty of Political Science

SOCIAL DEVELOPMENT AND SOCIAL WORK PROFESSION CHALLENGES IN THE POST-CONFLICT AND TRANSITIONAL SOCIETY: BOSNIA AND HERZEGOVINA CASE STUDY

SUMMARY

The paper presents three key challenges faced by post-socialist society of Bosnia and Herzegovina: post-conflictiness, transition and poverty, and it analyses the complex interaction of these processes resulting in political, economic and social disempowerment of different layers of population of Bosnia and Herzegovina. Through questioning potential social work responses to challenges of disempowered society, the paper presents an overview of the socialist tradition of the social work profession and the modes in which the profession adjusted to the oppressive social reality in the war and post-war conditions of society neofeudalisation. Revival and reaffirmation of the social work profession based on the principles of human rights and social justice has been overlooked and in this way the future prospects of the profession growing into a respectable transformed profession have been undermined. A new potential professional paradigm shift could be found in the commitment of Bosnian and Herzegovinian social workers to the Global Agenda for Social Work and Social Development promoting principles of social citizenship, human rights, social justice and sustainable development.

Key words: *post-conflictiness, transition, neofeudalism, poverty, social exclusion, social work, human rights, social justice.*